

บทที่ ๑

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา (Statements and significance of the problem)

สะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งแรกที่เชื่อมระหว่างจังหวัดหนองคายกับกำแพงนครหลวงเวียงจันทน์ซึ่งเปิดใช้เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๓๗^๑ และแห่งที่สองที่เชื่อมระหว่างจังหวัดมุกดาหารกับแขวงสะหวันนะเขตเปิดใช้เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๙^๒ ทำให้การติดต่อระหว่างสองฝั่งแม่น้ำโขงบริเวณนี้มีความสะดวกมากยิ่งขึ้นหลังจากที่ต้องมีสภาพเป็นเส้นพรมแดนระหว่างประเทศตั้งแต่เมื่อร้อยปีก่อน เหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลให้เมืองหนองคาย มุกดาหาร นครพนมและเมืองอื่นๆ ในแอ่งสกลนครได้รับความสนใจถึงบทบาทและความสำคัญ โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงด้านลาวและเวียดนาม ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม เมืองในแอ่งสกลนครมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ผ่านยุคสมัยต่างๆ มาอย่างยาวนานทั้งรุ่งเรืองและเสื่อมถอย ช่วงเปลี่ยนผ่านสำคัญที่ส่งผลต่อสังคมของเมืองในปัจจุบันได้แก่พัฒนาการของเมืองระหว่าง พ.ศ.๒๓๗๑ ถึง ๒๔๓๖ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงจากเมืองในอาณาจักรล้านช้างมาเป็นเมืองในอาณาจักรสยาม

ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙) ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดความเปลี่ยนแปลง จากการปรับตัวเข้าสู่ยุคสมัยใหม่และการเผชิญหน้ากับลัทธิล่าอาณานิคมจากตะวันตก ส่วนของภาคพื้นทวีปเกิดการเปลี่ยนแปลงของดุลอำนาจระหว่างรัฐจารีตพื้นเมือง ทำให้อาณาจักรเล็กอย่างล้านช้างและกัมพูชาซึ่งอยู่ระหว่างศูนย์กลางอำนาจที่ใหญ่กว่าอย่างราชสำนักสยามและราชสำนักเว้ ต้องเสื่อมถอยและถูกรวบจำ^๓

^๑ ได้รับทุนสนับสนุนการก่อสร้างจากประเทศออสเตรเลีย ทำพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อ วันที่ ๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๓๗ ดู ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ กัมปนาท ภัคติกุล, บรรณารักษ์, ลุ่มน้ำโขง : วิกฤต การพัฒนา และทางออก (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๙), ๔๙๐-๔๙๑.

^๒ นอกจากสะพานมิตรภาพไทย-ลาวทั้งสองแห่งนั้นแล้วยังมีโครงการที่จะสร้างสะพานแห่งที่สาม ซึ่งจะเชื่อมต่อระหว่างจังหวัดนครพนมกับแขวงคำม่วน

^๓ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “ความสัมพันธ์ภาพไทย-ลาว เชิงประวัติศาสตร์ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐,” ศิลปวัฒนธรรม ๘, ๑ (พฤศจิกายน ๒๕๒๙) : ๑๔๒-๑๕๐.

เมืองในแอ่งสกลนครซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของดินแดนล้านช้างต้องประสบกับสถานการณ์ดังกล่าวด้วย นอกจากสาเหตุของความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักร คือ ล้านช้าง สยาม และเวียดนามแล้ว ความเคลื่อนไหวภายในท้องถิ่นของแอ่งสกลนครก็มีความน่าสนใจ

แอ่งสกลนครเป็นพื้นที่ทางตอนบนของที่ราบสูงโคราชหรือภาคอีสานของประเทศไทย มีลักษณะเป็นแอ่งกระทะขนาดใหญ่อยู่ระหว่างเทือกเขาภูพานที่กั้นทางตะวันตกและทางใต้ กับแม่น้ำโขงที่ไหลผ่านทางตอนเหนือต่อเนื่องไปทางทิศตะวันออก มีอาณาบริเวณครอบคลุมเขตของจังหวัดมุกดาหาร นครพนม สกลนคร หนองคาย อุดรธานี เลย และหนองบัวลำภูในปัจจุบัน^๕ พื้นที่นี้มีผู้คนอาศัยอยู่และเกิดเป็นชุมชนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีหลักฐานทางโบราณคดีของแหล่งวัฒนธรรมบ้านเชียงและซากโบราณสถานโบราณวัตถุในยุคสมัยหลังต่อมา ยืนยันได้ถึงการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนกลุ่มต่างๆ จนเกิดเป็นชุมชน หมู่บ้าน และเมือง

พัฒนาการของเมืองในแอ่งสกลนครนับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรศรีสัตนาคนหุต(ล้านช้าง) จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่พบในบริเวณนี้ แสดงให้เห็นว่าผู้คนในวัฒนธรรมลาวได้เคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานเกิดเป็นชุมชนขึ้นโดยทั่วไปแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อศูนย์กลางอำนาจของอาณาจักรล้านช้างได้ย้ายลงมาที่เมืองเวียงจันทน์ เมืองในแอ่งสกลนครมีความสำคัญขึ้นมาในฐานะเมืองบริวารของเมืองเวียงจันทน์ ได้แก่ เมืองนครพนม เมืองปากห้วยหลวง เมืองพานพร้าว เมืองเวียงคุก และเมืองเชียงใหม่หนองหาน เป็นต้น ขณะเดียวกันผู้คนชาวลาวได้เคลื่อนย้ายเข้ามาในบริเวณนี้มากขึ้นตามลำดับ

ความสัมพันธ์ระหว่างสยามและล้านช้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ และเหตุการณ์สงครามเมื่อ พ.ศ.๒๓๒๑-๒๓๒๒ ส่งผลให้เมืองเวียงจันทน์เป็นเมืองประเทศราชของราชสำนักสยามในสมัยกรุงธนบุรีและต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ เมืองในบริเวณแอ่งสกลนครได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวด้วย โดยมีความสัมพันธ์กับศูนย์กลางอำนาจจากสยามผ่านทางเมืองเวียงจันทน์ เช่น เห็นได้จากการกวาดต้อนผู้คนของเมืองบริเวณแอ่งสกลนครและเมืองลาวอื่นๆ เข้าไปไว้ในหัวเมืองชั้นในรอบๆ กรุงเทพฯ^๕ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสยามและล้านช้าง

^๕ ธวัช ปุณโณทก, ศิลาจารึกอีสานสมัยไทย-ลาว (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐), ๕๑-๕๒.

^๕ บังอร ปิยะพันธุ์, “ประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวลาวในหัวเมืองชั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๙), ๒๖, ๓๐, ๓๔-๕๐.

เวียงจันทน์มีความขัดแย้งจนนำไปสู่สงครามเมื่อ พ.ศ.๒๓๖๙-๒๓๗๐ ผลลัพธ์ของเหตุการณ์นี้ทำให้เมืองเวียงจันทน์ถูกทำลาย^๖ บทบาทและสถานภาพของเมืองประเทศราชต้องยุติลงอย่างสิ้นเชิง ราชสำนักสยามตั้งเมืองหนองคายขึ้นมาให้ทำหน้าที่แทนเมืองเวียงจันทน์เมื่อ พ.ศ.๒๓๗๑ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเมืองในแอ่งสกลนครกับราชสำนักสยามที่มีความใกล้ชิดกันมากขึ้น

พัฒนาการของเมืองในบริเวณแอ่งสกลนคร ตั้งแต่เมืองเวียงจันทน์ถูกเผาทำลายจนถึงการผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสยาม ถูกรวมไว้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์สยาม โดยอธิบายภาพของแอ่งสกลนครภายใต้การดำเนินนโยบายและมาตรการต่างๆ จากส่วนกลางสยาม ทำให้เข้าใจว่าอำนาจจากสยามเข้ามาครอบงำและมีอิทธิพลเหนือเมืองบริเวณนี้แล้วอย่างสมบูรณ์ โดยข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์แล้ว สยามสามารถมีอำนาจทางการเมืองการปกครองในแอ่งสกลนครอย่างแท้จริงเมื่อ พ.ศ.๒๔๓๖ แล้วเป็นอย่างน้อย เพราะการเผชิญหน้ากับลัทธิล่าอาณานิคมของฝรั่งเศส และการปฏิรูปการปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาล หลังจากนั้นมาเมืองในแอ่งสกลนครจึงถูกจัดให้อยู่ในเขตการปกครองของมณฑลฝ่ายเหนือหรือมณฑลอุดรของสยาม

ดังนั้นช่วงเวลาตั้งแต่เมืองเวียงจันทน์ล่มสลาย จนถึงการวางโครงสร้างทางการเมืองการปกครองของสยาม (ตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๗๑ ถึง ๒๔๓๖) จึงเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญของเมืองในแอ่งสกลนคร ผู้คนกลุ่มต่างๆ อพยพเคลื่อนย้ายจากบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แอ่งสกลนคร ทำให้มีเมืองเกิดขึ้นและประชากรของเมืองใหม่เหล่านั้นประกอบไปด้วยผู้คนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมแตกต่างกัน ได้แก่ ญ้อ ผู้ไท ไย้ย ไล่ กะเลิง ข่า และแสก เป็นต้น ช่วงเวลาดังกล่าวน่าสนใจศึกษาถึง ปัจจัยของการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คน และกระบวนการของการเกิดเมือง ตลอดจนโครงสร้างด้านต่างๆ ของเมืองในแอ่งสกลนคร ได้แก่ การเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นพื้นฐานของท้องถิ่นแอ่งสกลนครจนถึงปัจจุบัน

^๖ เวียงจันทน์ถูกเผาทำลายโดยกองทัพสยามที่ยกขึ้นมาครั้งที่สอง ราวเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๓๗๑, ดู เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๘), ๓๔-๓๕.

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่นแอ่งสกลนครด้านประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา สามารถสรุปได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ เรื่องราวของท้องถิ่นแอ่งสกลนครภายใต้บริบทของประวัติศาสตร์ลาว(ล้านช้าง) และท้องถิ่นแอ่งสกลนครภายใต้บริบทของประวัติศาสตร์ไทย(สยาม) โดยเรื่องราวของแอ่งสกลนครภายใต้บริบททางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรลาวล้านช้างนั้น ใช้อธิบายพัฒนาการของแอ่งสกลนครนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ส่วนพัฒนาการหลังจากนั้นต่อมาดูเหมือนว่าท้องถิ่นแอ่งสกลนครจะถูกรวมให้อยู่ภายใต้ประวัติศาสตร์ของสยามและประเทศไทยตามลำดับ

องค์ความรู้เกี่ยวกับแอ่งสกลนครภายใต้บริบทของประวัติศาสตร์ล้านช้าง ได้รับการอธิบายให้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์เมืองเวียงจันทน์ เพราะว่าเมืองในแอ่งสกลนครมีความใกล้ชิดและถือเป็นเมืองบริวารของเมืองนี้ บางเมืองมีฐานะเป็นเมืองลูกหลวงและเมืองหน้าด่าน อาทิ เมืองนครพนม และเมืองปากห้วยหลวง เป็นต้น ผลงานการศึกษาดังกล่าวยกตัวอย่างเช่น ผลงานของปิยฉัตร สิริอุสอาด เรื่อง *สังคมล้านช้างตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓*, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐. ผลงานของสุทิน สอนองผัน เรื่อง *ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองในอีสาน ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๑๗๙๒-๒๓๙๔)*, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๒. และผลงานของโยชิยุกิ มาซุฮารุ เรื่อง *ระบบเศรษฐกิจของราชอาณาจักรล้านช้าง (ลาว) ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗*, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๔ ผลงานเรื่องหลังสุดนี้กล่าวถึงความสำคัญของเมืองในแอ่งสกลนครที่มีต่อศูนย์กลางล้านช้างโดยเฉพาะเมืองเวียงจันทน์ ในช่วงเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ ด้านเศรษฐกิจทั้งการผลิตและการค้า ได้แก่ เมืองปากลาย เมืองด่านซ้าย เมืองธาตุพนม และเมืองเวียงคุก เป็นต้น

ส่วนผลงานการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองในแอ่งสกลนครนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา จะอธิบายท้องถิ่นบริเวณนี้ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสยามกับล้านช้าง(เวียงจันทน์) และต่อมามีได้ขอบเขตของประวัติศาสตร์จากศูนย์กลางรัฐสยาม ทำให้ยังไม่สามารถเข้าใจพัฒนาการจากภายในท้องถิ่นได้มากนัก จึงดูเหมือนว่าชุมชนท้องถิ่นในแอ่งสกลนคร เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและปัจจัยจากภายนอกเป็นหลัก โดยผลงานการศึกษาต่างๆ อธิบายเหตุผลไปในแนวทางเดียวกัน กล่าวคือ เกิดจากความ

อ่อนแอและความเสื่อมของอาณาจักรล้านช้างและการเข้ามาครอบงำ แทรกแซงของอาณาจักรสยาม ผลงานการศึกษาดังกล่าว ยกตัวอย่างเช่น ผลงานของธวัชชัย ไพไธล เรื่อง *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอาณาจักรหลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ ตั้งแต่ ร.๑-ร.๕ (พ.ศ.๒๓๒๕-๒๔๔๒)*, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๓ , และผลงานของพรพรมา สิ้นสวัสดิ์ เรื่อง *ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับเมืองเวียงจันทน์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ.๒๓๖๗-๒๓๙๐*, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๑ ผลงานสองเรื่องนี้จะให้ภาพท้องถิ่นแถบแอ่งสกลนครภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงเทพฯ กับศูนย์กลางของล้านช้าง โดยเฉพาะด้านการเมืองการปกครอง

ผลงานของอรุวรรณ นพดารา เรื่อง *การปฏิรูปการปกครองและความขัดแย้งกับฝรั่งเศสในมณฑลอุดร พ.ศ.๒๔๓๖-๒๔๕๓*, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๐. ผลงานของอุทัยทิศ บุญชู เรื่อง *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในอีสานจากนโยบายของรัฐบาล ระหว่างปี พ.ศ.๒๔๓๔-๒๔๗๕*, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๖. ผลงานของปิยะฉัตร ปิตะวรรณ เรื่อง *ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในอีสาน พ.ศ.๒๓๒๕-๒๕๐๐*, ผลงานการวิจัยของวิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ๒๕๒๘. และผลงานของนงลักษณ์ ลิ้มศิริ เรื่อง *ความสำคัญของกบฏหัวเมืองอีสาน พ.ศ.๒๓๒๕-๒๔๔๕*, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔ ผลงานเหล่านี้ให้ภาพของแอ่งสกลนครในลักษณะที่เป็นเขตการปกครอง "มณฑล" และ "ภาคอีสาน" ของสยาม โดยอธิบายให้อยู่ภายใต้ขอบเขตของประวัติศาสตร์จากส่วนกลาง ดังนั้นพัฒนาการของท้องถิ่นบริเวณแอ่งสกลนครในผลงานดังกล่าว จึงเป็นเรื่องราวของการดำเนินนโยบายและมาตรการต่างๆ ของสยามซึ่งมีผลทำให้ชุมชนในท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงไป และความเคลื่อนไหวจากภายในท้องถิ่นก็เป็น "ปฏิกริยา" ต่ออำนาจจากส่วนกลาง ดังปรากฏในผลงานการศึกษาของนงลักษณ์ ลิ้มศิริ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม มีผลงานการศึกษาที่พยายามทำความเข้าใจต่อพัฒนาการทางสังคมภายในของแอ่งสกลนครและบริเวณใกล้เคียงอยู่เหมือนกัน กล่าวคือ ผลงานของธีรชัย บุญมาธรรม เรื่อง *ประวัติศาสตร์สังคมอีสานตอนบน พ.ศ.๒๓๑๘-๒๔๕๐*, ผลงานการวิจัยของคณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๓๖ แต่ผลงานเรื่องนี้ยังเป็นปัญหาอยู่ในเรื่องของขอบเขตพื้นที่ทั้งทางกายภาพและทางวัฒนธรรมของบริเวณที่เรียกว่า "อีสาน

ตอนบน” และจากการใช้หน่วยของการศึกษาที่เป็น “ภาคอีสาน” ทำให้การอธิบายต้องอยู่ภายใต้บริบทของประวัติศาสตร์จากส่วนกลางด้วย

โดยภาพรวมแล้วจะเห็นได้ว่า ผลงานการศึกษาที่ผ่านมายังไม่มีผลงานเรื่องใดเลยที่กล่าวถึงท้องถิ่นบริเวณแอ่งสกลนครโดยตรง โดยเฉพาะในช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนผ่านตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๑ ถึง ๒๔๓๖ ส่วนใหญ่จะอธิบายพาดพิงถึงแอ่งสกลนครภายใต้บริบทของประวัติศาสตร์ลาว (ล้านช้าง) และภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางล้านช้าง (เวียงจันทน์) กับศูนย์กลางสยาม หรือภายใต้ขอบเขตของประวัติศาสตร์จากส่วนกลางสยาม ในขณะที่เราสามารถศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นแอ่งสกลนครโดยตรงจากภายในได้ โดยที่มีการสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปัจจัยจากภายนอกแวดล้อมอื่นๆ ด้วย

วิทยานิพนธ์นี้ ผู้ศึกษาต้องการชี้ให้เห็นว่าระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๗๑ ถึง ๒๔๓๖ ถือเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านที่สำคัญอีกช่วงหนึ่งของเมืองในบริเวณแอ่งสกลนคร ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสถานภาพของสังคมแอ่งสกลนครหลังจากนั้นต่อมา การศึกษาโดยพิจารณาความเปลี่ยนแปลงจากมูลเหตุภายใน ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่ ระบบนิเวศน์ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง โครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยเชื่อมโยงกับปัจจัยและสภาพการณ์จากภายนอกด้วย จะทำให้สามารถเข้าใจพัฒนาการของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างถูกต้องลึกซึ้ง และความพยายามในการศึกษาแบบนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นและส่วนเติมเต็มของ “ความรู้” ที่เกี่ยวกับเมืองในแอ่งสกลนครในด้านประวัติศาสตร์ และเป็นการคลี่คลายปัญหาทางประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวได้อีกด้วย ประการสำคัญเป็นการศึกษาที่จะช่วยให้เข้าใจถึงสภาพสังคมและวัฒนธรรม รูปแบบวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นบริเวณแอ่งสกลนครในปัจจุบันได้ตรงกับข้อเท็จจริงมากยิ่งขึ้น

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา (Goal and objective)

๑. เพื่อศึกษากระบวนการเกิด “เมือง” ในบริเวณแอ่งสกลนคร ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๑ ถึง ๒๔๓๖ โดยพิจารณาเหตุปัจจัยทั้งจากภายในท้องถิ่นและภายนอก
๒. เพื่อศึกษาพัฒนาการของเมืองในท้องถิ่นบริเวณแอ่งสกลนคร ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๑ ถึง ๒๔๓๖ ทั้งทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม
๓. เพื่อศึกษาลักษณะทางวัฒนธรรมของผู้คนที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณแอ่งสกลนคร ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๑ ถึง ๒๔๓๖

สมมติฐานของการศึกษา (Hypothesis to be tested)

เมืองหนองคายก่อตั้งขึ้น เพื่อทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของเมืองบริเวณแอ่งสกลนคร และลุ่มแม่น้ำโขงแทนเมืองเวียงจันทน์ที่ถูกเผาทำลายลงไป เมื่อ พ.ศ.๒๓๗๑ ตั้งแต่นั้นมา พัฒนาการด้านต่างๆ ของเมืองในแอ่งสกลนครอยู่ภายใต้บทบาทและอิทธิพลของเมืองศูนย์กลางใหม่แห่งนี้เป็นสิ่งสำคัญ ขณะเดียวกันเชื้อสายราชวงศ์เจ้าเวียงจันทน์ก็สามารถสืบทอดต่อมาได้อีกในกลุ่มผู้ปกครองเมืองนครพนม สกลนคร และมุกดาหาร ซึ่งมีเมืองนครพนมเป็นผู้นำ ช่วงเวลาดังกล่าวนี้บรรดาเมืองต่างๆ ยังไม่เข้าไปผูกพันกับโครงสร้างอำนาจของราชสำนักสยามอย่างใกล้ชิดมากนักจนกระทั่งถึง พ.ศ.๒๔๓๖ อย่างไรก็ตาม พัฒนาการด้านต่างๆ ของเมืองเหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากราชสำนักสยามไม่น้อย อาทิ การอพยพของผู้คนจำนวนมากและหลากหลายวัฒนธรรมจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแอ่งสกลนคร การเกิดขึ้นของชุมชนใหม่ๆ และได้รับการยกสถานะขึ้นเป็นเมืองในเวลาต่อมา ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเมืองภายในท้องถิ่นและกับภูมิภาคภายนอกอื่นๆ ด้วย ระยะเวลา ๖๕ ปีนี้ ถือเป็นช่วงของการฟื้นฟูบ้านเมืองหลังจากเหตุการณ์สงคราม และเป็นการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นจากสภาพเสื่อมโทรมทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

ขอบเขตของการศึกษา (Scope or delimitation of the study)

ศึกษาพัฒนาการของเมืองในบริเวณแอ่งสกลนคร ตั้งแต่เมื่อเมืองเวียงจันทน์ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางของกลุ่มเมืองเหล่านี้ถูกกองทัพสยามเผาทำลาย แล้วตั้งเมืองหนองคายขึ้นมาทำหน้าที่แทนใน พ.ศ.๒๓๗๑ จนถึงเมื่อบริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงได้ตกอยู่ในอำนาจของอาณานิคมฝรั่งเศส และศูนย์กลางของเมืองในแอ่งสกลนครได้ย้ายจากเมืองหนองคายมาที่บ้านเดื่อหมากแข้ง (อุดรธานี) เมื่อ พ.ศ.๒๔๓๖ โดยพิจารณาพัฒนาการจากภายในชุมชนท้องถิ่นภายใต้บทบาทและอิทธิพลของเมืองหนองคายและเมืองศูนย์กลางของกลุ่มเมืองต่างๆ ได้แก่ เมืองนครพนม และเมืองสกลนคร เป็นสำคัญ พร้อมทั้งความสัมพันธ์กับบริเวณภายนอกแอ่งสกลนครด้วย

ข้อตกลงเบื้องต้น

แอ่งสกลนคร หมายถึง พื้นที่ทางตอนบนของที่ราบสูงโคราชหรือดินแดนภาคอีสานของประเทศไทย มีอาณาบริเวณตั้งแต่เขตเทือกเขาภูพานซึ่งกั้นแอ่งสกลนครกับแอ่งโคราชไปจนถึงริมฝั่งแม่น้ำโขง มีลุ่มน้ำที่สำคัญ ได้แก่ ลุ่มน้ำสงคราม ลุ่มน้ำโขงและหนองหารทั้งที่สกลนครและกุมภวาปี ดังนั้นชุมชนหรือเมืองในแอ่งสกลนครจึงหมายถึง ชุมชนหรือเมืองที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำหรือภูมิโนศน์ดังกล่าวนี้ และในช่วงเวลาที่ศึกษานี้ (พ.ศ.๒๓๗๑-๒๔๓๖) ได้แก่ ชุมชนหรือเมือง

ที่อยู่ในกลุ่มเมืองนครพนม สกลนคร มุกดาหาร หนองหานและเมืองอื่นๆ ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของศูนย์กลางที่เมืองหนองคาย

ขั้นตอนของการศึกษา (Process of the study)

๑. การรวบรวมหลักฐาน เอกสาร ข้อมูลต่างๆ
๒. การตรวจสอบหลักฐาน นำหลักฐานข้อมูลเหล่านั้นมาประเมินวิเคราะห์
๓. ดำเนินการศึกษาเนื้อหา บนพื้นฐานหลักฐานข้อมูล
๔. นำเสนอผลการศึกษา ตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ และตามประเด็นปัญหา
๕. สรุปผลของการศึกษา

วิธีการศึกษา

ใช้ระเบียบวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ และนำเสนอตามแนวทางประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ โดยอาศัยหลักฐาน ข้อมูล จากเอกสารต่างๆ ทั้งที่เป็นเอกสารร่วมสมัยและผลงานการศึกษาค้นคว้าวิจัยต่างๆ ทั้งจากภายนอกและภายในท้องถิ่น ทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ อาทิ ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และภาษาลาว เป็นต้น

แหล่งข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้รวบรวมหลักฐานข้อมูลจากภายในท้องถิ่น อาทิ เอกสารโบราณ, จารึก, มุขปาฐะ, ข้อมูลทางโบราณคดี และการออกสำรวจพื้นที่จริง เป็นต้น นอกจากนี้ยังเข้าค้นคว้าในแหล่งข้อมูลอื่นๆ อีกด้วย ได้แก่

๑. หอสมุดแห่งชาติ ท่าวาสุกรี, กรุงเทพฯ
๒. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรุงเทพฯ
๓. หอสมุดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยศิลปากร, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, และมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
๔. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏนครพนม, มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี, และมหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
๕. ห้องสมุดสมเด็จพระนเรศวรมหาราช, กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, วังวรดิศ
๖. ห้องสมุดสยามสมาคม
๗. หอสมุดแห่งชาติลาว (เวียงจันทน์), ฯลฯ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของเมืองบริเวณแอ่งสกลนคร ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๗๑ ถึง ๒๔๓๖
๒. ทำให้ทราบความสำคัญของเมืองในแอ่งสกลนคร โดยเฉพาะเมืองหนองคาย เมืองสกลนคร และเมืองนครพนม ในด้านต่างๆ ทั้งต่อภายในท้องถิ่นและกับภูมิภาคภายนอก
๓. ทำให้ทราบศักยภาพของพื้นที่แอ่งสกลนครจากภูมิหลังและพื้นฐานของท้องถิ่น
๔. เข้าใจสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่นแอ่งสกลนครในปัจจุบันได้ดียิ่งขึ้น
๕. เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์แอ่งสกลนครซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของท้องถิ่นอีสานและ ลุ่มแม่น้ำโขงจากภายในพื้นที่ที่สำคัญ
๖. เป็นพื้นฐานของการศึกษาประวัติศาสตร์เมืองในแอ่งสกลนครในช่วงต่อไป

มหาวิทยาลัยศิลปากร สงวนลิขสิทธิ์